

ІНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НЕБАНКІВСЬКОГО ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ
В УМОВАХ УДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯINSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE NON-BANKING FINANCIAL SECTOR
IN THE CONDITIONS OF IMPROVING ITS STATE REGULATION

Розглянуто тенденції кількісного складу небанківських фінансових інститутів в Україні у 2011–2020 рр. Відзначено зменшення кількості більшості видів фінансових інститутів унаслідок консолідації ринку та укрупнення капіталу. Указано на активне зростання в країні кількості фінансових компаній і венчурних інвестиційних фондів. Зроблено висновок, що рівень поширення фінансових послуг небанківських фінансових інститутів в Україні є недостатнім. Визначено необхідність удосконалення державного регулювання небанківського фінансового посередництва в Україні. Розглянуто методи, що можуть бути застосовані в державній політиці для забезпечення більш активного розвитку вітчизняного небанківського фінансового сектору, зокрема методи, які базуються на пруденційних принципах нагляду за фінансовими інститутами. Зроблено висновок, що активізація розвитку небанківського фінансового посередництва в країні є можливою за надійного функціонування фінансових інститутів, ліквідації кризових явищ у їхній діяльності, підвищення довіри до фінансових послуг у суспільстві.
Ключові слова: небанківське фінансове посередництво, фінансові інститути, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, венчурні фонди, державне регулювання, пруденційні принципи.

The article emphasizes the growing role of non-bank financial institutions in the financial system of Ukraine. The authors noted the advantages of their professional activities in comparison with banks. Trends in the number of non-bank financial institutions in country in 2011–2020 are considered. There was a decrease in the number of most types of financial institutions due to market consolidation and capital consolidation. The active growth of the number of financial companies and venture capital funds in the country is indicated. The process of increasing the number of financial companies is due to the minimum requirements for borrowers. The increase of the number of venture capital funds is due to the high profitability and attractiveness of its investment operations. With the general tendency to reduce the number of non-banking institutions, the volume of financial services in the country is growing. There is an increase assets per financial institution. Life insurance companies and venture capital funds accumulated the largest amount of assets. It is concluded that the level of distribution of financial services of non-banking financial institutions in Ukraine compared to developed countries is insufficient. The need to improve state regulation of non-bank financial intermediation in Ukraine has been identified. Methods that can be used in public policy to ensure more active development of the domestic non-banking financial sector are considered. There are methods based on prudential principles of supervision of financial institutions. The introduction of these principles will reduce the risks and crisis phenomena in the activities of financial institutions. At the same time, this will allow increasing control over the liquidity, solvency and profitability of these institutions by the state. It is concluded that the intensification of the development of non-bank financial intermediation in the country is possible with the reliable functioning of financial institutions, the elimination of crisis in its activities, increasing confidence in financial services in society.

Key words: non-bank financial intermediation, financial institutions, insurance companies, non-state pension funds, venture funds, state regulation, prudential principles.

УДК 336.767

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastuct63-27>**Черкасова С.В.**д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів,
економічної безпеки, банківської справи
та страхового бізнесуЛьвівський торговельно-економічний
університет**Білий Р.М.**магістрант
Львівський торговельно-економічний
університет**Cherkasova Svitlana**

Lviv University of Trade and Economic

Bilyy Roman

Lviv University of Trade and Economic

Постановка проблеми. Успішне функціонування небанківського фінансового посередництва є важливим чинником розвитку фінансової системи країни та зростання національної економіки. Завдяки професійній діяльності небанківських фінансових інститутів забезпечується механізм перерозподілу фінансових ресурсів між власниками та позичальниками капіталу. У цьому контексті важливою є здатність інститутів фінансового посередництва забезпечувати нагромадження значних обсягів заощаджень та спрямовувати акумульований капітал на потреби інвестування шляхом надання різноманітних фінансових послуг.

Більшістю науковців, які вивчають питання функціонування небанківського фінансового посередництва, наголошується на необхідності його подальшого та прискореного розвитку, адже в сучасних умовах національна економіка для забезпечення свого зростання вимушена переважно спиратися на внутрішні джерела вільних

ресурсів, постачання яких разом із банками забезпечують небанківські фінансові інститути.

Виходячи з викладеного, актуальними для наукового дослідження є питання інституційного розвитку небанківського фінансового сектору в умовах зміни конфігурації та вдосконалення державного регулювання діяльності небанківських фінансових інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові підходи до оцінювання процесів інституційного розвитку небанківського фінансового сектору розглядали у своїх роботах В. Гайдукович [2], В. Корнєєв [2], С. Ніколаєва [3], І. Каракулова [3], В. Тропіна [4], І. Школьник [5] та багато інших науковців. Дослідниками зазначається, що чинниками розвитку інститутів фінансового сектору є рівень економічного зростання, специфіка національного законодавства, традиції в реалізації фінансових операцій, усталеність практики та довіра до фінансових операцій у суспільстві. Вагомий вплив на розвиток небанківського фінансового

посередництва здійснює державна регуляторна діяльність, спрямована на підвищення ефективності його функціонування та очищення ринку від неліквідних і неактивних агентів. Скорочення кількості уповноважених державних органів та зміна їхніх функцій у нагляді за небанківськими фінансовими інститутами у липні 2020 р. зумовили підвищені вимоги до професійної діяльності з надання фінансових послуг та окреслили нові тенденції в інституційному розвитку їх надавачів.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення сучасних тенденцій інституційного розвитку небанківського фінансового сектору в Україні та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення його державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою ознакою небанківського фінансового посередництва в Україні є його функціонування в умовах банківсько-орієнтованої моделі фінансового посередництва. За такої моделі ключова роль у реалізації фінансових операцій залишається за банками.

Утім, в останнє десятиліття науковцями відзначається все більш активний розвиток небанківських фінансових інститутів, що зумовлено стійким попитом на фінансові послуги, що пропонуються ними.

Споживачів фінансових послуг більше цікавить їх якість, рівень доступності та оперативності надання, ніж приналежність фінансової установи до банківського чи небанківського сектору.

За дослідженнями науковців, роль небанківських фінансових інститутів у фінансовому посередництві зростає внаслідок наявних переваг за рахунок вузької спеціалізації та застосування механізмів розподілу ризику за окремими операціями. В окремих сегментах фінансового посередництва діяльність небанківських фінансових установ може виявитися навіть більш ефективною, ніж діяльність банків. Такий ефект забезпечує концентрація діяльності на одному-двох видах фінансових операцій, що й зумовлює підвищення їхньої якості та більш повне задоволення потреб споживачів.

У розвитку небанківського фінансового посередництва дослідниками відзначаються процеси оптимізації кількісного складу фінансових установ шляхом ліквідації неактивних агентів, активного розвитку договірних інститутів, збільшення інформованості громадян про сутність та механізми фінансових операцій, що пропонуються фінансовими установами [2–5].

У складі інститутів небанківського фінансового сектору в сучасних умовах свою діяльність здійснюють страхові компанії, недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) та їхні професійні адміністратори, кредитні спілки, ломбарди, фінансові компанії, у складі яких виділяються такі спеціалізовані,

як лізингові, факторингові, кредитні тощо, компанії з управління активами (далі – КУА), котрі забезпечують створення та функціонування інститутів спільного інвестування (далі – ІСІ), та ін. Інформацію про кількісний склад інститутів вітчизняного небанківського фінансового сектору в 2011–2020 рр. наведено в табл. 1.

Аналіз даних табл. 1 дає змогу зробити висновок про суттєве скорочення в останнє десятиліття більшості видів небанківських фінансових інститутів, зокрема страхових компаній, у тому числі компаній зі страхування життя, кредитних спілок, недержавних професійних фондів та їхніх професійних адміністраторів, ломбардів, невенчурних інвестиційних фондів. Найбільш активне скорочення професійних агентів у 2011–2020 рр. спостерігалось у секторі страхування життя (-68,8%), невенчурного інвестування (-55,0%), адміністрування НПФ (-50,0%), кредитної кооперації (-47,3%).

Після активного зростання до кінця 2015 р. в країні почала скорочуватися кількість ломбардних установ, що призвело до зменшення професійних учасників ринку ломбардних кредитів більш як на третину (-36,0%). На третину протягом останнього десятиліття зменшилася і кількість діючих в Україні НПФ (-34,4%), чисельність КУА скоротилася найменше (-11,1%).

У цілому можна зазначити, що темпи зменшення кількості професійних учасників небанківського фінансового сектору протягом останніх років аналізу суттєво скоротилися, що може характеризувати стабільність розвитку цього складника національної економіки.

Лідерами зростання за чисельним складом у небанківському фінансовому секторі сьогодні є фінансові компанії та венчурні інвестиційні фонди. За десятилітній період кількість фінансових компаній у країні зросла у 3,9 рази, а венчурних ІСІ – майже на дві третини. Такі результати кількісного розвитку цих інститутів, безперечно, зумовлені наявністю високого попиту на їхні операції та особливими, дещо пониженими вимогами до їхньої діяльності з боку законодавства і державних регуляторів.

Так, фінансові компанії забезпечують надання кредитів за значно нижчими вимогами до позичальників, а механізм надання таких кредитів відзначається простотою та оперативністю. Венчурне інвестування характеризується підвищеною ризикованістю, проте й вищою доходністю, що приваблює учасників колективних інвестицій.

Значною мірою процес зменшення кількості професійних учасників небанківського фінансового посередництва супроводжується консолідацією їхньої діяльності, укрупненням та виходом із ринку неактивних агентів. Тому за загального скорочення кількісного складу установ небанківського фінансового сектору обсяг фінансових операцій у розрахунок на один інститут зростає (рис. 1).

Кількісний склад інститутів небанківського фінансового посередництва в Україні в 2011–2020 рр., од.

Види фінансових інститутів	Роки (за станом на кінець року)										Приріст за 2020/2011 рр., %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Страхові компанії	442	414	407	382	361	310	294	281	233	210	-52,5
у т. ч. зі страхування життя	64	62	62	57	49	39	33	30	23	20	-68,8
НПФ	96	94	81	76	72	64	64	62	65	63	-34,4
Адміністратори НПФ	40	37	28	24	23	22	22	22	22	20	-50,0
Кредитні спілки	613	617	624	589	588	462	378	358	337	323	-47,3
Ломбарди	456	473	479	477	482	456	415	359	324	292	-36,0
Фінансові компанії	251	312	377	415	571	809	818	940	986	977	289,2
ІСІ, у т. ч.	1125	1222	1250	1188	1147	1130	1160	1228	1326	1478	31,4
венчурні фонди	867	973	1031	1006	992	998	1028	1103	1207	1362	57,1
невенчурні фонди	258	249	219	182	155	132	132	125	119	116	-55,0
КУА	341	353	347	336	313	295	296	283	293	303	-11,1

Джерело: складено і розраховано за [6–10]

Так, серед договірних фінансових інститутів найбільший обсяг реалізованих фінансових послуг у розрахунку на одну установу в 2020 р. забезпечували компанії зі страхування життя (250 млн грн). У цілому по страховому сектору цей показник становив 215,2 млн грн (рис. 1). Темпи нарощування залучених внесків у компанії зі страхування життя за 2011–2020 рр. були найвищими – 1 090,5%. Більш як у три рази за цей період зріс показник обсягу реалізованих послуг у розрахунку на один пенсійний фонд, у два рази – у розрахунку на одну кредитну спілку.

Зростання середнього обсягу реалізованих послуг у розрахунку на недержавний пенсійний фонд і компанію зі страхування життя значною мірою відбулося за рахунок консолідації діяльності

таких установ на ринку. І хоча процеси консолідації були характерними у цілому для страхового сектору, компанії зі страхування життя продемонстрували вищі темпи нарощення обсягів реалізованих страхових послуг. Збільшення середніх обсягів господарської діяльності в розрахунку на один НПФ було зумовлене високими темпами розвитку цих інститутів, а збереження цього динамізму в подальшому, безперечно, призведе до зростання конкурентних переваг пенсійних фондів у небанківському фінансовому посередництві.

Аналогічні тенденції щодо зростання обсягу активів в розрахунку на один інститут у 2011–2020 рр. спостерігалися й у секторі спільного інвестування (рис. 2).

Рис. 1. Середній обсяг реалізованих фінансових послуг у розрахунку на одну небанківську фінансову установу в Україні в 2011, 2015, 2020 рр., млн грн

Джерело: розраховано і побудовано за даними [6–10]

Рис. 2. Середня вартість чистих активів у розрахунку на один ІСІ в Україні в 2011, 2015, 2020 рр., млн грн

Джерело: розраховано і побудовано за даними [8]

Середня вартість чистих активів у розрахунку на один ІСІ в 2020 р. становила 217,9 млн грн, при цьому на один венчурний фонд припадало 225,7 млн грн, а на один невенчурний фонд – 126,5 млн грн. За десятилітній період аналізу ці показники зросли більше ніж у два рази, при цьому лідерські позиції в індустрії спільного інвестування впевнено займають венчурні фонди.

Рівень поширення фінансових послуг окремих видів фінансових інститутів визначають за показником співвідношення їхніх сукупних активів до ВВП країни. Для страхового сектору країни цей показник на кінець 2020 р. становив 1,6%, для індустрії спільного інвестування – 7,8% [6; 8; 11]. За цим показником небанківські фінансові установи суттєво поступаються банкам, що характерно для банківсько-орієнтованої моделі фінансового посередництва.

Серед причин, що гальмують більш активний інституційний розвиток небанківського фінансового посередництва, дослідниками відзначаються недостатня ефективність та розпорошеність державного регулювання цього складника фінансової системи країни.

Із липня 2020 р. відбулися зміни в системі державного регулювання та нагляду за інститутами небанківського фінансового посередництва в Україні, проте секторна модель регулювання залишилася. Так, функції регулювання діяльності страховиків, кредитних спілок, фінансових компаній, ломбардів перейшли до НБУ, а функції регулювання НПФ та їхніх професійних адміністраторів – до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. На нашу думку, більш доцільним було б створення мегарегулятора фінансового сектору, який би на єдиних принципах застосовував наглядові процедури до всіх видів фінансових

інститутів. Такий підхід забезпечив би і скорочення, і спрощення форм регулюючого впливу держави на систему небанківського фінансового посередництва.

Державне регулювання небанківських фінансових інститутів покликане, з одного боку, забезпечити дієві форми нагляду й контролю за їхньою діяльністю, а іншого – спростити й удосконалити існуючі процедури шляхом їх заміни на більш прості, прозорі та ефективні.

Перші результати зміни моделі нагляду за небанківським фінансовим сектором в Україні виявляються у значному скороченні та добровільному виході з ринку неактивних агентів, призупиненні державним регулятором або анулюванні ліцензій у фінансових інститутів, що не відповідають нормативам ліквідності та платоспроможності, накладенні санкцій за несвоєчасне подання або подання неправдивої звітності, порушення правил надання фінансових послуг. Мають місце й подальші процеси консолідації ринку та укрупнення фінансових установ.

Незважаючи на наявні позитивні результати в удосконаленні державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором, слід зазначити, що сформована державою система наглядових процедур поки що суттєво відстає від стандартів, вироблених у розвинених країнах світу.

Для підвищення ефективності державного регулювання в небанківському фінансовому секторі, як свідчить практика інших країн, необхідно впроваджувати пруденційні принципи нагляду за фінансовими установами, що базуються на підходах безперервного оцінювання ризиків у фінансовій діяльності.

Активне впровадження принципів пруденційного нагляду дасть змогу державним органам вчасно виявляти підвищені ризики у діяльності фінансових інститутів і, таким чином, мінімізувати випадки їх банкрутства або системної кризи. Водночас це забезпечить контроль за їх ліквідністю, платоспроможністю та прибутковістю та дасть змогу оцінити та спрогнозувати результати господарської діяльності за матеріалами представленої звітності.

Висновки з проведеного дослідження.

В Україні в останнє десятиліття, незважаючи на наявні економічні та політичні кризові явища, забезпечувався доволі активний розвиток інститутів небанківського фінансового сектору. Він знаходив свій прояв переважно у зростанні обсягів фінансових послуг та активів у розрахунку на один інститут, консолідації ринку та укрупненні капіталу професійних учасників, збільшенні кількісного складу фінансових компаній та інститутів спільного інвестування. Водночас рівень поширення фінансових послуг, що забезпечується досліджуваними інститутами, є вкрай низьким і відстає від аналогічних показників у розвинених країнах світу.

Однією з вагомих причин, що стримує більш активний розвиток небанківського фінансового посередництва в країні, є недосконалість державного регулювання фінансових інститутів, яке відзначається надмірним адміністративним утручанням і зарегульованістю дозвільних процедур. Зміни у моделі державного регулювання, що відбулися в 2020 р., забезпечили перші позитивні результати оновлених наглядових процедур.

Для вдосконалення державного регулювання досліджуваних інститутів доцільним є впровадження в практику державних регуляторів наглядових процедур, що базуються на пруденційних принципах. Такий підхід сприятиме більш надійному функціонуванню фінансових інститутів і недопущенню кризових явищ в їхній діяльності, належному гарантуванню майнових прав споживачів фінансових послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдукович Д.С. Фінансове посередництво та його вплив на розвиток фінансового ринку. *Економічний простір*. 2014. № 84. С. 122–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_14 (дата звернення: 15.11.2021).
2. Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія. Київ : Основа, 2007. 192 с.
3. Ніколаєва С.О., Каракулова І.С. Становлення та сучасний стан небанківських фінансових інститутів в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2007. Т. 19. С. 288–297.
4. Тропіна В.Б., Лисяк Л.В. Фінансові посередники: основні тенденції розвитку в Україні. *Економічний простір*. 2011. № 50. С. 178–184.

5. Школьник І.О. Фінансові посередники та їх роль у розвитку фінансового ринку. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2007. Вип. 22. С. 272–281.

6. Аналітичні огляди Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article (дата звернення: 15.11.2021).

7. Аналітичні матеріали Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2011–2019 рр. URL: <http://www.nfp.gov.ua> (дата звернення: 01.01.2020).

8. Аналітичні огляди індустрії управління активами в Україні: аналітичні матеріали Української асоціації інвестиційного бізнесу. URL: <http://www.uaib.com.ua> (дата звернення: 17.07.2021).

9. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2020. URL: <http://www.nssmc.gov.ua> (дата звернення: 25.11.2021).

10. Результати аналізу звітності страховиків за 2020 рік. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 25.11.2021).

11. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.11.2021).

REFERENCES:

1. Gajdukovych, D. (2014) Finansove poserednyctvo ta joho vplyv na rozvytok finansovogo rynku [Financial intermediation and its impact on the development of the financial market]. *Ekonomichnyj prostir*, no. 84, pp. 122–129. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_14 (accessed 15 November 2021).
2. Kornyejev, V. (2007) *Finansovi poserednyky yak instytuty rozvytku* [Financial intermediaries as institutions of development]. Kyiv: Osnova, 192 p. (in Ukrainian)
3. Nikolayeva, S. and Karakulova, I. (2007) Stanovlennya ta suchasnyj stan nebankivskykh finansovykh instytutiv v Ukrayini [Formation and current state of non-banking financial institutions in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny: zb. nauk. pracz.* Sumy, vol. 19, pp. 288–297.
4. Tropina, V. and Lysyak, L. (2011) Finansovi poserednyky: osnovni tendenciyi rozvytku v Ukrayini [Financial intermediaries: main development trends in Ukraine]. *Ekonomichnyj prostir*, vol. 50, pp. 178–184.
5. Shkolnyk, I. (2007) Finansovi poserednyky ta yix rol u rozvytku finansovogo rynku [Financial intermediaries and its role in the development of the financial market]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny: zb. nauk. pracz.* Sumy, vol. 22, pp. 272–281.
6. Analitichni ohlyady Natsionalnoho banku Ukrayiny [Analytical reviews of the National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua> (accessed 15 November 2021).
7. Analitichni materialy Natsionalnoyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh posluh za 2011–2019 [Analytical materials of the National Commission for State Regulation of Financial Services Market for 2011–2019]. Available at: <http://www.nfp.gov.ua> (accessed 1 January 2020).

8. Analitychni ohliady industrii upravlinnia aktyvamy v Ukraini: analitychni materialy Ukrains'koi asotsiatsii investytsijnoho biznesu [Analytical reviews of the asset management industry in Ukraine: analytical materials of the Ukrainian Association of Investment Business]. Available at: <http://www.uaib.com.ua> (accessed 17 July 2021).

9. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya stanom na 31.12.2020. [Results of development of the non-state pension

provision system as of 31.12.2020]. Available at: <http://www.nssmc.gov.ua> (accessed 25 November 2021).

10. Rezultaty analizu zvitnosti straxovykiv za 2020 rik [The results of the analysis of the reporting of insurance companies for 2020]. Available at: <http://www.bank.gov.ua> (accessed 25 November 2021).

11. Statystychna informatsiya Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 November 2021).